

ВАРЫЯНТНАСЦЬ ЖАНОЧЫХ АСАБОВЫХ НАМІНАЦЫЙ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ XIX – ПАЧАТКУ XX СТСТ.¹

М. ПАЎЛЕНКА

Наўянасць шырока разгалінаванай варыянтнасці і аднакарэннай сінаніміі – з’ява, даволі распаўсюджаная ў беларускай мове XIX – пачатку XX стст. Гэта абумоўлена шэрагам фактараў экстра- і ўнутрылінгвістычнага характару².

Заняпад старабеларускай пісьмовай мовы к канцу XVIII ст. і выцясненне беларускай мовы польскай з вуснага ўжытку інтэлігенцыі і пануючых класаў, прызнанне рускай мовы афіцыйнай мовай на Беларусі пасля далучэння яе да Расіі ў выніку трох падзелаў Польшы прывялі да таго, што асноўнай сферай бытавання беларускай мовы, асабліва ў пачатку XIX ст., становяцца яе дыялектныя разнавіднасці. Народнай мовай „карысталіся толькі сялянства, блізкая да яго па свайму сацыяльнаму становішчу дробная шляхта і жыхары мястэчак, а таксама ніжэйшыя слаі насельніцтва буйных гарадоў. На народнай мове працягваў развівацца фальклор“³. Гэта значыць, нягледзячы на неспрыяльныя ўмовы беларуская мова існавала ў народзе і развівалася.

Больш таго, яна пачынае прыцягваць увагу гісторыкаў, фалькларыстаў, этнографіў і іншых даследчыкаў⁴. Вучонымі-этнографамі Е. Раманавым, П. Шэйнам, А. Сержпудоўскім, З. Радчанкай, П. Бяссонавым і іншымі запісваецца, сістэматызуецца і выдаецца багаты фальклорны матэрыял беларускага народа, які адлюстроўваў істотныя рысы беларускай мовы таго часу. Складаюцца слоўнікі беларускай мовы на матэрыялах жывых гаворак. Усё гэта давала магчымасць шырокаму колу чытачоў і даследчыкаў падрабозна знаёміцца з багаццем і самабытнасцю беларускай мовы.

¹ У сваёй рабоце мы прытрымліваемся агульнавядомай перыядызацыі гісторыі беларускай мовы. Гл.: Жураўскі А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы, т. I. Мінск, 1967; Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы, т. II. Мінск, 1968.

² Гл.: Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Указаная работа, стар. 7–19.

³ Гл.: там жа, стар. 7.

⁴ І. І. Крамко адзначае, што прычынай такога інтэнсіўнага вывучэння гісторыі, этнаграфіі, фальклору, мовы беларускага народа з’явілася “сутыкненне інтарэсаў царызму і польскіх магнатаў” Гэта праявілася ў наступным. Адзін бок „імітуеўся даказаць, што Беларусь – гэта тая ж самая Польша, што не існуе ніякіх беларусаў як самастойнага народа”, а другі бок сцвярджаў, „што беларусы з’яўляюцца састаўной часткай рускага народа, а мова іх – толькі гаворка рускай мовы”. Сабраны і апрацаваны гістарычны, этнаграфічны, моўны і іншы матэрыял павінен быў паслужыць асновай для вывучэння і навуковага абгрунтавання сапраўднай гісторыі беларускага народа, яго мовы, культуры. Гл.: Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Указаная работа, стар. 9, 11–12.

У выніку прабуджэння нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа пад уздзеяннем класавай барацьбы і нацыянальна-вызваленчага руху народаў царскай Расіі пачынае складвацца і фарміравацца новая літаратурная мова як усноўны фактар нацыянальнай культуры, сродак духоўнага жыцця народа. Гэтай мовай пішуцца і друкуюцца творы публіцыстыкі і мастацкай літаратуры (гутаркі, „Мужыцкая праўда“ К. Каліноўскага, вершы, п’есы, апавяданні Я. Баршчэўскага, А. Рыпінскага, Я. Чачота, В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, Я. Лучыны, А. Гурыновіча і інш.).

Паколькі творы ўзнікалі ў розны час і пісаліся рознымі аўтарамі, яны істотна адрозніваліся паміж сабой не толькі па мастацкіх якасцях, але і па моўных сродках⁵. Да таго ж, у творах побач з адлюстраваннем агульных моўных рыс беларускіх гаворак знаходзілі ўвасабленне таксама фанетычныя, марфалагічныя і лексічныя асаблівасці той гаворкі, носьбітам якой быў аўтар твора.

У выніку ўсяго гэтага стваралася разгалінаваная варыянтнасць, багатая лексічная і словаўтваральная сінанімія.

Яшчэ больш выразна гэту з’яву назіраем ў мове ананімных і фальклорных твораў, запісаных рознымі аўтарамі і ў розны час. Тут з’яўленню шматлікіх варыянтаў і словаўтваральных сінонімаў садзейнічала адсутнасць адзіна прынятай сістэмы запісаў. Амаль кожны збіральнік-этнограф запісваў па сваёй сістэме, якая не заўсёды была дасканалай для перадачы жывых рыс беларускай мовы. Уносілі сваю долю ў фарміраванне варыянтнасці і выдавецтвы, якія друкавалі творы паводле сваіх правіл⁶. Не выключана, што ў шэрагу выпадкаў складальнікамі зборнікаў і выдавецтвамі былі дапушчаны звычайныя памылкі, якія ўспрымаліся чытачамі і цяпер успрымаюцца даследчыкамі як фанетыка-арфаграфічныя ці графіка-арфаграфічныя рысы.

Усё сказанае сведчыць аб тым, што ўмовы, у якіх узнікала і фарміравалася варыянтнасць і словаўтваральная сінанімія ў беларускай мове XIX — пачатку XX стст., складаныя і супярэчлівыя.

Зразумела, што агульныя заканамернасці фарміравання і функцыянавання варыянтаў і словаўтваральных сінонімаў знайшлі сваё ўвасабленне і ў разглядаемай намі катэгорыі слоў — жаночых асабовых намінацыях.

У даным артыкуле будзе аналізавацца толькі варыянтнасць жаночых асабовых намінацый.

Пад варыянтнасцю звычайна разумеюць такія фанетычныя, арфаграфічныя і граматычныя (марфалагічныя) змены ў слове, якія не выдуюць да сямантычнай трансфармацыі гэтага слова.

Сярод аналізуемых намі жаночых *Nomina agentis* беларускай мовы XIX — пачатку XX стст.⁷ прадстаўлены графіка-арфаграфічныя, фанетыка-арфаграфічныя, акцэнталагічныя і марфалагічныя варыянты⁸.

⁵ Гл. Шакун Л. М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Мінск, 1963, стар. 198.

⁶ Гл.: там жа, стар. 198.

⁷ Крыніцамі фактычнага матэрыялу з’явіліся шматлікія фальклорныя запісы вядомых беларускіх фалькларыстаў і этнографуў, творы мастацкай літаратуры, а таксама Слоўнік І. І. Насовіча.

⁸ Прымаецца з некаторымі ўдакладненнямі класіфікацыя, прапанаваная А. І. Жураўскім. Гл.: Жураўскі А. І. Праблема варыянтаў у слоўніку старабеларускай мовы. —

Графіка-арфаграфічныя варыянты. Пад графіка-арфаграфічнымі варыянтамі разумеюцца дублетныя напісанні адной і той жа назвы з выкарыстаннем розных літар, якія не парушаюць фанетычнага аблічча намінацыі. Фемінінныя дублеты такога роду прадстаўлены ў мове вивучаемага перыяду дзюма разнавіднасцямі:

а) варыянтныя словы, якія адрозніваюцца ў межах варыятыўнага раду адсутнасцю/наяўнасцю літары *ь* у адным і тым жа становішчы, напрыклад: *пралля* (Шэйн. Мат., I, ч. I, 179) – *пральля* (Рмнв, вып. I–II, 218), *свацця* (Сл. Н., 574) – *свацця* (Н. Н., 1913, № 19);

б) варыянты, якія размяжоўваюцца проціпастаўленнем розных літар у адным і тым жа становішчы, напрыклад:

*в/ў*⁹: *чаровница* (Рмнв, вып. V, 12) – *чароўница* (Шэйн. Мат., II, 385), *дзявчаница* (Шэйн. Мат., I, ч. I, 550) – *дзёўчаница* (Рмнв, вып. I–II, 258), *войтовна* (Бяссонаў. Бел. песні, 37) – *войтоўна* (Шэйн. Мат., I, ч. I, 181), *бондаровна* (Сл. Н., 30) – *бондароўна* (Шэйн. Мат. I, ч. I, 408), *вдовка* (Сл. Н., 47) – *ўдовка* (Рмнв, вып. I–II, 380), *чэрнобрыўка* (Радчанка, 107) – *чэрнобрыўка* (Шэйн. Мат. V, 592) і інш.;

н/ы (пасля зацвярдзелага ч): *мачиха* (Рмнв, вып. III, 292) – *мачыха* (Н.Н., 1911, № 22);

н/ы (пасля зацвярдзелага шыпячага), *в/ў*: *жидовка* (Рмнв, вып. I–II, 223) – *жыдоўка* (Шэйн. Мат. I, ч. I, 179);

н/ы, я/а (пасля зацвярдзелага р): *приданка* (Нас. Бел. песні, 172) – *прыданка* (Шэйн. Мат. I, ч. II, 121), *прыхя* (Нас. Бел. песні, 169) – *праха* (Рмнв, вып. V, 74);

д/дз: *молодица* (Рмнв, вып. I–II, 247) – *молодзица* (Шэйн. Мат. II, 533), *дэўка* (Рмнв, вып. IV, 116) – *дзёўка* (Сл.Н., 132), *породиха* (Рмнв, вып. III, 397) – *породзіха* (Рмнв, вып. IV, 34), *дзёчаница* (Рмнв, вып. I–II, 225) – *дзёвчаница* (Шэйн. Мат. I, ч. I, 550);

т/ц: *лёнтыяйка* (Шэйн. Мат. II, 358) – *лёнцяйка* (Нас. Бел. песні, 174), *тецюхна* (Радчанка, 97) – *цёцюхна* (Нас. Бел. песні, 168);

щ/шч: *цёщухна* (Шэйн. Мат. I, ч. I, 502) – *цёшчухна-матухна* (Шэйн. Мат. I, ч. II, 63).

З усіх пералічаных вышэй варыятыўных радоў толькі рад з проціпастаўленнем *о/ь* быў функцыяніруючым у старабеларускай мове. Але ў беларускай мове XIV–XVIII стст. непаслядоўнасць ужывання *ь* у варыянтнай пары з'яўляецца вынікам рудымендарнасці гэтай літары, якая, страціўшы гукавое значэнне, працягвала пісацца ў шэрагу выпадкаў на інерцыі. Тады як у мове XIX – пачатку XX стст. непаслядоўнасць ужывання літары *ь* тлумачыцца, відаць, імкненнем абазначаць мяккасць папярэдняга зычнага на стыку зычных (*пральля ткальля* і інш.).

Што ж датычыцца іншых графіка-арфаграфічных варыянтаў, то яны з'явіліся вынікам сутыкнення дзюх тэндэнцый: з аднаго боку, спробай адлюстраваць на пісьме жывыя рысы мовы новымі графічнымі сродкамі, а з

Праблемы беларускай філалогіі. Тэзісы дакладаў рэспубліканскай канферэнцыі. Мінск, 1968.

⁹ Як адзначаюць даследчыкі, гук *у*-нескладовае мог абазначацца ў беларускай мове другой палавіны XIX ст. і літарай *у* ці літарай *в*. Гл.: Шакун Л. М. Указаная работа, стар. 228.

другога боку, імкненнем захаваць этымалагічнасць у напісанні гэтых новых фанетычных з'яў.

Фанетыка-арфаграфічныя варыянты. Фанетыка-арфаграфічнымі варыянтамі лічацца розныя па напісанню і фанетычнай структуры тоесныя лексічныя адзінкі.

Фанетыка-арфаграфічныя варыянты былі больш пашыраны ў беларускай мове разглядаемага перыяду, чым графіка-арфаграфічныя варыянты. Тут знайшлі найбольш поўнае адлюстраванне тыя працэсы, якія адбываліся пры станаўленні і выпрацоўцы фанетыка-арфаграфічных норм новай беларускай літаратурнай мовы.

Сярод жаночых асабовых намінацый гэтыя варыянты прадстаўлены шэрагам разгаліваных варыятыўных радоў.

Адны варыянты фемінінных *Nomina agentis* з'явіліся паводле такіх фанетычных працэсаў, як дыэрэзы, эпентэзы, пратэзы, усячэнне пачатковага гука ў слоўе. Гэта абумовіла наяўнасць варыятыўных радоў, у межах якіх словы адрозніваліся праціпастаннем:

- в/а:** *рендарка* (Рмнв, вып. V, 385) – *арендарка* (Сл. Н., 7);
- в/в:** *умница* (Шэй.н. Мат. I, ч. I, 468) – *вумница* (Рмнв, вып. VII, 26);
- в/г:** *генеральша* (Сл. Н., 151) – *генеральша* (Н.Н., 1911, № 16–17);
- в/д:** *зрадница* (Рмнв, вып. I–II, 49) – *зрадница* (Сл. Н., 206);
- в/л/у:** *зовица* (Рмнв, вып. III, 286) – *зовица* (Бяссонаяў. Бел. песні, 40) – *золувица* (Шэй.н. Мат. III, 458);
- в/у:** *хлуй* (Сл. Н., 679) – *хулуй* (Сл. Н., 684);
- в/сту:** *невѣхна* (Сл. Н., 329) – *невѣстухна* (Сл. Н., 329);
- в/ы:** *дякониха* (Рмнв, вып. I–II, 237) – *дыякониха* (Сл. Н., 149), *едначка* (Сржптв., 146) – *едыначка* (Сл. Н., 733).

Другія варыянты ўзніклі дзякуючы шматлікім іншым фанетычным працэсам (перадача на пісьме акання, якання, дысімілятыўных і асімілятыўных з'яў, субстытуцыі і г.д.). Гэтыя варыянты ўяўляюць сабой больш стракатуую карціну. Яны адрозніваюцца паміж сабой у межах кожнага варыятыўнага раду наступнымі гукамі-літарамі:

- о/а:** *большанка* (Шэй.н. Мат. I, ч. II, 137) – *большанка* (Сл. Н., 14), *хомовка* (Рмнв, вып. V, 134) – *хамовка* (Сл. Н., 675);
- око/ака:** *сокотуха* (Сл. Н., 599) – *сакатуха* (Косіч, 32);
- оро/ара:** *коровайница* (Шэй.н. Мат. I, ч. II, 159) – *каравайница* (Сл. Н., 229);
- о/у:** *ковалиха* (Сржптв., 11) – *кувалиха* (Шэй.н. Мат. I, ч. I, 62), *ятровка* (Нас. Бел. песні, 215) – *ятровка* (Сл. Н., 728);
- о/б/у:** *жонка* (Рмнв, вып. I–II, 238) – *жбунка* (Шэй.н. Мат. I, ч. I, 389);
- о/а, ту/цю:** *товстуха* (Сл. Н., 635) – *тавцюха* (Глтбр., 18);
- ои/а:** *производница* 'паклёпніца' (Сл. Н., 523) – *празводница* (Радчанка, 24);
- ца/ця:** *отроковица* (Рмнв, вып. V, 433) – *отроковица* (там жа, 198);
- а/ы, о/а:** *чаровница* (Сл. Н., 695) – *чыравница* (Шэй.н. Мат. I, ч. I, 224);
- е/а:** *рендарка* (Рмнв, вып. V, 385) – *рандарка* (Сл. Н., 554);
- е/я:** *негодница* (Сл. Н., 329) – *нягодница* (Шэй.н. Мат. V, 551), *свекруха* (Рмнв, вып. I–II, 267) – *свяхруха* (Рмнв, вып. III, 330), *невѣстухна* (Сл.

Н., 329) – *нявѣстухна* (Косіч, 27), *щабетуѣа* (Рмнв, вып. I–II, 266) – *щабѣтуѣа* (там жа, 231);

ѣ/я: *пригльѣдница* (Сл. Н., 498) – *приглядница* (Сл. Н., 499), *дѣвчина* (Рмнв, вып. I–II, 98) – *дѣвчина* (Рмнв, вып. VII, 41);

е/о, ѡ/о: *чернобрыѣуѣа* (Шэйи. Мат. V, 592) – *чорноброуѣа* (Шэйи. Мат. I, ч. I, 319);

е/и/а: *челядка* (Сл. Н., 696) – *чилядка* (Шэйи. Мат. II, 115) – *чалядка* (Рмнв, вып. III, 1);

и/а: *шинкарка* (Шэйи. Мат. I, ч. I, 158) – *шанкарка* (Рмнв, вып. I–II, 384);

іе/я: *дзіеѣчина* (Шэйи. Мат. I, ч. I, 349) – *дзяѣчина* (Карскі. Бел. песні, 250).

у/ы: *гмура* (Сл. Н., 114) – *гмыра* (там жа);

п/ф: *графиня* (Сл. Н., 121) – *графиня* (Н. Н., 1911, № 16–17);

д/й: *здрядца* (Сл. Н., 206) – *здрайца* (Сл. Н., 206);

в/ил: *вгуння* (Сл. Н., 46) – *илгуння* (Сл. Н., 224);

р/л: *рендарка* (Рмнв, вып. V, 385) – *лендарка* (Сл. Н., 267);

ч/ш: *ключница* (Шэйи. Мат. I, ч. I, 498) – *ключница* (Косіч, 58) – *разлучница* (Сл. Н., 549) – *разлушница* (Рмнв, вып. V, 140);

ч/ц: *памочница* (Н. Н., 1912, № 35) – *памоцница* (Н. Н., 1912, № 18);

с/ш: *сатанка* (Сл. Н., 573) – *шатанка* (Сл. Н., 707);

ш/х: *смѣшуння* (Сл. Н., 597) – *смѣхуння* (там жа), *шлюндра* (Сл. Н., 713) – *хлюндра* (Сл. Н., 680);

се/зай: *сестрица* (Рмнв, вып. I–II, 8) – *зайстрица* (Сл. Н., 169);

та/ця: *простацка* ‘прастадушная жанчына’ (Сл. Н., 530)¹⁰ – *просцяѣѣа* (Сл. Н., 530).

Многія з разглядаемых фанетыка-арфаграфічных варыянтаў з’яўляюцца адлюстраваннем фанетыка-арфаграфічнага вар’іравання мужчынскіх асабовых назоўнікаў (*рендарѣ – арендарѣ – рандарѣ – лендарѣ, умникѣ – вумникѣ, дяконѣ – дьяконѣ, коваль – куваль, разлучникѣ – разлушникѣ, грапѣ – графѣ, смѣшунѣ – смѣхунѣ, простаѣѣ – просцяѣѣ* і інш.), ад асноў якіх утвараліся адпаведныя жаночыя намінацыі.

Звычайна варыятыўныя рады складаюцца з двух кампанентаў. Пра гэтым звяртае на сябе ўвагу факт існавання сярэд іх такіх варыятыўных аб’яднанняў, кампаненты якіх з’яўляюцца адначасова носбітамі парных прымет фанетыка-арфаграфічных і графіка-арфаграфічных варыянтаў, напрыклад: *королѣвна – королеўна, жидовѣа – жыдоуѣа, шевѣѣѣа – шауѣѣѣа, чернобрыѣуѣа – чырнобрыѣуѣа* і некаторыя інш. Такія варыятыўныя рады можна называць камбінаванымі.

Калі абстрагіравана ад бінарнага проціпастаўлення фанетыка-арфаграфічных варыянтаў і ўлічваць усе акалічнасці ўзнікнення варыянтаў указанага тыпу ў беларускай мове XIX – пачатку XX стст., то некаторыя з варыянтаў можна аб’яднаць у так званыя поліварыятыўныя рады. Праўда, колькасць гэтых радоў нязначная: *арендарѣа – рендарѣа – лендарѣа – рандарѣа, золѣѣѣа – зовѣѣѣа – золуѣѣѣа, невѣѣѣстухна – нявѣѣѣстухна – невѣѣѣхна – нявѣѣѣхна* і некаторыя інш.

¹⁰ Слова *простацка* мае яшчэ адно значэнне – жанчына з простанароддзя: *На простацѣѣ женился ихний панѣ* (Сл. Н., 530).

Пры супастаўленні графіка-арфаграфічных і фанетыка-арфаграфічных варыятыўных радоў, складзеных з адных і тых жа лексічных адзінак, атрымоўваюцца так званыя змешаныя графіка-фанетыка-арфаграфічныя поліварыятыўныя рады: *сестрыца* – *сыстрыца* – *зайстрыца*, *дзвечына* – *дзвючына* – *дзёвчына* – *дзючына*, *помошніца* – *памочніца* – *памоціца*, *чэрнобрыўка* – *чэрноброўка* – *чэрноброўка* – *чэрнобрыўка*, *невѣстухна* – *невѣхна* і інш.

Як бачым, графіка-арфаграфічнае і фанетыка-арфаграфічнае вар'іраванне ў беларускай мове XIX – пачатку XX стст. знаходзіцца ў складанай пераплеценасці.

Акцэнталагічныя варыянты. Да акцэнталагічных варыянтаў адносяцца такія словы, якія адрозніваюцца паміж сабой толькі месцам націску і ў якіх ваганне славеснага націску, як правіла, не вядзе да парушэнняў тоеснасці слова¹¹.

Сярод варыянтаў фемінінных асабовых намінацый беларускай мовы XIX – пачатку XX стст. акцэнталагічныя варыянты займаюць нязначнае месца. Гэта: *братовая* (Сл. Н., 32) – *братова́я* (Бяссонаў. Бел. песні, 40), *загадніца* (Сл. Н., 163) – *загадніца́* (там жа), *парховка* (Сл. Н., 393) – *пархóвка* (Сл. Н., 393), *звяга* (Сл. Н., 201) – *звяга́* (Сл. Н., 201). Можна меркаваць, што іх было і больш у беларускай мове разглядаемага перыяду, але яны, будучы графічна зафіксаванымі, не заўсёды мелі адпаведныя паметкі, па якіх можна было б устанавіць прыналежнасць гэтых слоў да акцэнталагічных варыянтаў.

Некаторыя з прыведзеных акцэнталагічных варыянтаў неаднолькавыя па семантычнай структуры, напрыклад: *парховка* 'шалудзівца, паршыўка' (Сл. Н., 393) і *пархóвка* '1. Нячыстая дзвючынка, 2. пераносн. Глупая галава' (Сл. Н., 393).

Марфалагічныя варыянты. Пад марфалагічнымі варыянтамі мы разумеем адзінкі, што ўзніклі ў выніку такіх марфалагічных змен у складзе слова, якія не закранаюць словаўтваральнай структуры назвы.

Марфалагічныя варыянты сярод жаночых асабовых намінацый беларускай мовы XIX – пачатку XX стст. былі адзінкавымі¹². Яны знаходзілі сваё праўдзельнае ў паралельным функцыяніраванні:

1. Дзвюх форм (поўнай і ўсечанай ці сцягнутаў) назоўнікаў ад'ектыўнага тыпу скланення, якія з'яўляюцца па свайму паходжанню субстантываванымі прыметнікамі: *молада* (Сл. Н., 288) – *моладая* (Н. Н., 1913, № 28). Гэтая мадэль утварэння марфалагічных варыянтаў сярод жаночых асабовых назваў была ўласцівая і старабеларускай мове.

2. Назваў агульнага роду, якія маюць *a*- і *o*-флексійнае афармленне, напрыклад: *збѣвайла* 'крыкун, -уха' (Сл. Н., 222) – *збѣвайло* (там жа), *страшидла* (Сл. Н., 617) – *страшидло* (там жа), *свинтухайла* (Сл. Н., 574) – *свинтухайло* (там жа).

3. Назваў агульнага роду, якія маюць *o*- і *a*-флексійнае афармленне: *велегурь* 'велегурь дзѣвка' Сл. Н., 48 – *велегура* 'велегура дзѣвка'

¹¹ Гл. Филин Ф. П. О слове и вариантах слова. – В кн.: Морфологическая структура слова в языках различных типов. М. – Л., 1963, стар. 131.

¹² Тут маецца на ўвазе марфалагічнае вар'іраванне толькі ў зыходнай форме жаночай намінацыі.

(там жа). Другая і трэцяя мадэлі ўтварэння марфалагічных варыянтаў упершыню зафіксаваны намі толькі ў беларускай мове XIX — пачатку XX стст.

Як вынікае з назіранняў, варыянтнасць сярод фемінінных асабовых намінацый у беларускай мове разглядаемага перыяду застаецца такой жа пашыранай і разгалінаванай, якой яна была і ў старабеларускай мове. Яе фарміраванне і функцыянаванне было выклікана агульным працэсам станаўлення і развіцця беларускай мовы XIX — пачатку XX стст. Фактары экстралінгвістычнага характэру не адыгрывалі тут істотнай ролі.

Становішча, калі фарміраванне варыянтнасці ў многім залежала ад станаўлення і развіцця фанетыка-арфаграфічнай і марфалагічнай сістэмы мовы, назіралася і ў старабеларускай мове. Гэта дазваляе кваліфікаваць варыянтнасць як з'яву, якая неадступна спадарожнічае працэсам станаўлення фанетыка-арфаграфічных і марфалагічных норм мовы таго ці іншага перыяду, асабліва на паваротных этапах яе гісторыі.

Скарачэнні

- Бяссонау. Бел. песні — Бессонов П. Белорусские песни, с подробными объяснениями их творчества и языка, с очерками народного обряда, обычая и всего быта, вып. 1. М., 1871.
- Глтбр. — Гильтебрандт П. Сборник памятников народного творчества в северо-западном крае. Вып. 1. Вильно, 1866.
- Карскі. Бел. песні — Карский Е. Ф. Белорусские песни деревни Новоселок-Затрокских Виленской губернии Троцкого уезда. Русский филологический вестник. Т. XXI. Варшава, 1889.
- Косіч — Косич М. Н. Литвино-белорусы Черниговской губернии, их быт и песни. Живая старина. Вып. II. СПб., 1901.
- Нас. Бел. песні — Носович И. И. Белорусские песни. Записки русского географического общества по отд. этнографии. Т. V. 1873.
- Н. Н. Радчанка — „Наша ніва“. Першая беларуская газета, 1906—1913 гг.
- Радченко Э. Гомельские народные песни белорусские и малорусские. Записки русского географического общества по отделению этнографии. Т. XIII, вып. II. СПб., 1888.
- Рмнв. вып. — Романов Е. Белорусский сборник. Т. I. Губернія Могилевская. Вып. I и II. Песни, пословицы, загадки. Киев, 1886; Яго ж. Белорусский сборник. Т. I. Губернія Могилевская. Вып. III. Сказки. Витебск, 1887; Яго ж. Белорусский сборник. Вып. IV. Сказки космогонические и культурные. Витебск, 1891; Яго ж. Белорусский сборник. Вып. V. Заговоры, апокрифы и духовные стихи. Витебск, 1891; Яго ж. Белорусский сборник, вып. VII. Белорусские народные мелодии. Песни сезонные, обрядовые, игровые, танцы, духовные стихи. Вильна, 1910.
- Сл.Н. — Словарь белорусского наречия, составленный И. И. Носовичем. СПб., 1870.
- Сржплтв. — Сержпутовский А. К. Сказки и рассказы белорусов-полешуков. СПб., 1911.
- Шэй. Мат. — Шейн П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения северо-западного края. Т. I, ч. I. Бытовая и семейная жизнь белоруса в обрядах и песнях. СПб., 1887; Яго ж. Материалы для изучения быта и языка русского населения северо-западного края. Т. I, ч. II. Сборник Отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. Т. 51, 3. СПб., 1890; Яго ж. Материалы для изучения быта и языка белорусского населения северо-западного края. Т. II. СПб., 1893; Яго ж. Материалы для

изучения быта и языка русского населения северо-западного края. Т. III. СПб., 1902; Яго ж. Белорусские песни. Записки русского географического общества по отделению этнографии. Т. V, 1873.

VARIETÄT DER WEIBLICHEN PERSONALNOMINATIONEN IN DER BELORUSSISCHEN SPRACHE DES 19. UND ANFANG DES 20. JAHRHUNDERTS

M. PAWLENKO

Zusammenfassung

Im Beitrag werden die in der belorussischen Sprache des 19. und Anfang des 20 Jh. vorhandenen graphisch-orthographische, phonetisch-orthographische, akzentologische und morphologische Varianten der weiblichen Nomina agentis untersucht und die Ursachen für ihre Entstehung festgestellt.